

عقل و کارکردهای آن نزد مذاهب کلامی اهل سنت

محمد جواد امید، سید حسام علیزاده موسوی،
حسین تهرانی، سید مصطفی عبداللهزاده، مرتضی فلاح زیارانی،
وحید خورشید، سید رضا موسوی منور، سید علی محمد مهاجری،
محمد انصاری وحی، سید مصطفی موسوی،
محمد حسین جهانگیر و حسین اشهد

نظارت علمی: سید مهدی علیزاده موسوی

تهیه: قطب تعمیق ایمان و باورهای دینی دفتر تبلیغات اسلامی

عقل و کارکردهای آن نزد مذاهب کلامی اهل سنت/ گروه نویسندگان: نظارت علمی سیدمهدی علیزاده
موسوی؛ تهیه قطب تعمیق ایمان و باورهای دینی دفتر تبلیغات اسلامی. - قم: مؤسسه بوستان کتاب، ۱۴۰۲.
۳۸۴ص. - (مؤسسه بوستان کتاب؛ ۳۱۸۹) (کلام و عقاید)

ISBN 978-964-09-2582-9

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه.

۱. ابن تیمیه، احمد بن عبدالحلیم، ۶۶۱-۷۲۸ق. - نقد و تفسیر. ۲. عقل‌گرایی (اسلام).
الف. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. قطب تعمیق ایمان و باورهای دینی. ب. مؤسسه بوستان
کتاب. ج. عنوان. د. فروست: مطالعات سلفیه پژوهی/دفتر اول.

۲۹۷/۴۹۲۴

BP ۲۰۱/۶۵

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۹۳۶۴۶۳

۱۴۰۲

www.ketab.ir

■ موضوع: کلام و عقاید

■ گروه مخاطب: تخصصی (طلاب و دانشجویان)

شماره انتشار کتاب (چاپ اول): ۳۱۸۹

مسلسل انتشار (چاپ اول و بازچاپ): ۸۳۸۷

بوستان کتاب

بوستان کتاب

عقل و کارکردهای آن نزد مذاهب کلامی اهل سنت

- نویسنده: گروه نویسندگان
- تهیه: نعلب تعمیق ایمان و باورهای دینی دفتر تبلیغات اسلامی
- ناشر: مؤسسه بوستان کتاب
- لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب
- نویت چاپ: اول ۴۰۱ • شمارگان: ۵۰۰
- بها: وبسایت رسمی مؤسسه بوستان کتاب

تمامی حقوق نشر مکتوب و الکترونیک اثر متعلق به مؤسسه بوستان کتاب است

printed in the Islamic Republic of Iran

♦ دفتر مرکزی: قم، خیابان معلم، معلم ۱۴، بلاک ۱۷، کدپستی: ۳۷۱۵۶۱۶۶۵۹، تلفن: ۰۲۵۳۱۱۵۲۶۲۲

تلفن‌های پخش: ۰۲۵۳۱۱۵۲۷۴۰ و ۰۲۵۳۱۱۵۲۷۴۱

♦ فروشگاه مرکزی: قم، چهارراه شهدا، تلفن ۰۲۵۳۱۱۵۱۲۵۰ و ۰۲۵۳۱۱۵۱۱۸۷

♦ فروشگاه تهران: خیابان انقلاب، بین وصال و فلسطین، پلاک ۹۵۱، تلفن: ۰۲۱۶۶۹۹۸۷۷۸

♦ فروشگاه اصفهان: خیابان حافظ، چهارراه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اصفهان، تلفن: ۰۳۱۳۲۲۲۰۳۷۰

♦ فروشگاه مشهد: چهارراه خسروی، مجتمع پاس، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، تلفن: ۰۵۱۴۲۲۳۳۶۷۲

♦ فروشگاه رنگین کمان (کودک و نوجوان): قم، چهارراه شهدا، تلفن: ۰۲۵۳۱۱۵۲۷۷۳

پست الکترونیک مؤسسه: E-mail: info@bustaneketab.ir

بایگه اینترنتی فروش کتاب: www.bustaneketab.ir

با قدردانی از همکاری که در تولید این اثر نقش داشته‌اند:

- اعضای شورای بررسی آثار • ویراستار: محمدرضا منصفی سروندانی • اصلاحات حروفنگاری: حلیمه قربانی
- صفحه‌آرا: حسین محمدی • نمونه‌خوانی: محمد وکیلی • طراح جلد: محمد ارزندی • اداره آماده‌سازی: حمیدرضا تیموری
- اداره چاپخانه: محمد فرامرزی و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی • مدیر تولید: عبدالهادی اشرفی.

رئیس مؤسسه
محمدباقر انصاری

۵۲۶۰۳

فهرست مطالب

- پیش‌گفتار ۱۹
- یادداشت مدیر علمی گروه سلفیه پژوهی ۲۱

بخش اول: جایگاه و کاربرت‌های عقل از منظر اهل حدیث

- فصل اول: مفهوم شناسی اهل حدیث (گروه نویسندگان) ۲۷
۱. معناشناسی «اهل حدیث» ۲۹
- «حدیث» در اصطلاح ۳۰
- «اهل حدیث» در اصطلاح ۳۲
۲. بررسی اصطلاحات مشابه اهل حدیث ۳۴
۳. شاخصه‌های اهل حدیث ۳۷
- نقل محوری و طرد عقل‌مداری ۳۸
- الف) شناخت عقیده بر محور نقل ۳۸
- ب) ظاهرگرایی ۴۳
- جزء بودن عمل در ایمان ۴۸
۴. افراد شاخص در اهل حدیث ۵۲
- نتیجه‌گیری ۵۴
- کتاب‌نامه ۵۴

۶۰	فصل دوم: مالک بن انس (وحید خورشیدی)
۶۲	۱. زندگی نامه و منهج علمی مالک بن انس
۶۴	۲. جایگاه و کاربرد عقل
۶۵	مباحث عقلی و علم کلام نزد مالک
۶۷	بررسی و تبیین دیدگاه اصلی مالک درباره علم کلام
۷۲	کاربست های عقل در مسائل اعتقادی نزد مالک
۷۲	۱. مسائل توحیدی
۷۳	۲. صفات خیری (صفات متشابه)
۷۶	استوای خدا بر عرش
۷۶	بررسی سند و متن منسوب به مالک درباره آیه استواء
۸۱	تبیین دیدگاه مالک درباره «الرحمان علی العرش استوی»
۸۴	رویت خلیل در نگاه مالک
۸۵	نزول خداوند بر آسمان دنیا
	جمع بندی بین دو دیدگاه مالک درباره صفات متشابه (تأویل اجمالی و تأویل تفصیلی)
۹۱	
۹۶	نتیجه گیری
۹۷	کتاب نامه
۱۰۳	فصل سوم: احمد بن حنبل (محمد جواد امید)
۱۰۴	جایگاه علمی احمد بن حنبل
۱۰۶	تعریف عقل از منظر احمد بن حنبل
۱۰۹	اقسام عقل
۱۱۱	حسن و قبح عقلی
۱۱۲	علوم عقلی
۱۱۳	عوامل تأثیرگذار بر عقل ستیزی احمد بن حنبل
۱۱۶	جمع بندی دیدگاه احمد در مباحث نظری عقل

۱۱۷	کارکردهای عقل
۱۱۷	۱. میدانشناسی
۱۱۷	اثبات وجود خدا
۱۱۹	اقسام توحید
۱۲۱	اثبات صفات خداوند
۱۲۱	اثبات علم خداوند
۱۲۳	اثبات صفت قدرت خدا
۱۲۵	صفات خبری
۱۲۸	رابطه صفات با ذات
۱۳۰	گستره استفاده احمدبن حنبل از عقل در خداشناسی
۱۳۴	۲. راهنماشناسی
۱۳۴	اثبات اصل رسل
۱۳۵	اثبات نبوت پیامبر اسلام
۱۳۶	اثبات عصمت پیامبران
۱۳۷	خلافت
۱۳۹	اثبات صفات خلیفه (عصمت، علم و غیره)
۱۴۱	۳. فرجام‌شناسی
۱۴۱	اثبات معاد
۱۴۱	تأویل آیات توسط احمد در باب معاد
۱۴۲	اثبات روح
۱۴۲	اثبات عالم برزخ
۱۴۴	احمدبن حنبل و سیاست دوگانه استفاده از عقل
۱۴۵	نتیجه‌گیری
۱۴۵	کتاب‌نامه
۱۴۸	فصل چهارم: خلال، ابن خزیمه و بربهاری (سیدمصطفی عبدالله‌زاده)

۱۴۹.....	ابوبکر خلال
۱۵۲.....	جایگاه عقل از منظر خلال
۱۵۳.....	علوم عقلی از دیدگاه خلال
۱۵۳.....	کارکردهای عقل از دیدگاه خلال
۱۵۳.....	۱. مبدأشناسی
۱۵۶.....	حسن و قبح عقلی و شرعی از منظر خلال
۱۵۶.....	عقل‌گریزی و ظاهرگرایی
۱۵۷.....	نشستن خداوند بر عرش
۱۵۹.....	ثبوت عضو برای خداوند
۱۶۰.....	خندیدن و تکلم خداوند
۱۶۱.....	دیدن خداوند
۱۶۲.....	۲. راهنماشناسی
۱۶۲.....	خلافت و امامت
۱۶۴.....	۳. فرجام‌شناسی
۱۶۵.....	ابن‌خزیمه
۱۶۷.....	جایگاه عقل از منظر ابن‌خزیمه
۱۶۷.....	علوم عقلی از دیدگاه ابن‌خزیمه
۱۶۸.....	کارکردهای عقل از دیدگاه ابن‌خزیمه
۱۶۸.....	۱. مبدأشناسی
۱۶۹.....	عقل‌گریزی و ظاهرگرایی
۱۷۰.....	نشستن خداوند بر عرش
۱۷۲.....	ثبوت عضو برای خداوند
۱۷۴.....	خندیدن و تکلم خداوند
۱۷۵.....	نزول خداوند
۱۷۵.....	دیدن خداوند

۱۷۸.....	۲. راهنماشناسی، خلافت و امامت
۱۷۸.....	۳. فرجام‌شناسی
۱۷۹.....	بربهاری
۱۸۰.....	جایگاه عقل از منظر بربهاری
۱۸۱.....	علوم عقلی از دیدگاه بربهاری
۱۸۲.....	کارکردهای عقل از دیدگاه بربهاری
۱۸۲.....	۱. مبدأشناسی
۱۸۳.....	عقل‌گریزی و ظاهرگرایی
۱۸۴.....	نشستن خداوند بر عرش
۱۸۴.....	ثبوت عضو برای خداوند
۱۸۴.....	نزول خداوند
۱۸۴.....	رویت خداوند
۱۸۵.....	۲. راهنماشناسی
۱۸۵.....	خلافت و امامت
۱۸۶.....	۳. فرجام‌شناسی
۱۸۷.....	وجوه اختلاف بین دیدگاه خلال، ابن‌خزیمه و بربهاری
۱۹۱.....	نتیجه‌گیری
۱۹۲.....	کتاب‌نامه
۱۹۸.....	فصل پنجم: جایگاه و کاربرد عقل نزد ابن‌منده (وحید خورشیدی)
۱۹۹.....	زندگی‌نامه ابن‌منده و منهج او در مسائل اعتقادی
۲۰۲.....	تأثیر ابن‌منده بر مدعیان سلفی
۲۰۳.....	عقل و کاریست آن نزد ابن‌منده
۲۰۳.....	جایگاه عقل و علم کلام
۲۰۶.....	۱. کاریست عقل در مبدأشناسی
۲۰۶.....	مسائل توحیدی

۲۰۷	صفات خیری (متشابه)
۲۰۸	کشف ساق خداوند
۲۰۹	اثبات وجه برای خدا
۲۱۰	اثبات دست برای خدا
۲۱۱	رؤیت خدا
۲۱۲	۲. کاربرد عقل در راهنمائی و فرجام‌شناسی
۲۱۲	ایمان به نبوت
۲۱۲	ایمان به آخرت
۲۱۲	تفاوت ابن منده با اهل حدیث قرن دوم
۲۱۵	نتیجه‌گیری
۲۱۶	کتاب‌نامه

بخش دوم: جایگاه عقل و کاربردهای آن نزد اشاعره

۲۲۱	فصل اول: ابوالحسن اشعری (حسین اشهد)
۲۲۲	۱. شخصیت‌شناسی
۲۲۴	اساتید
۲۲۵	تعارضات در آثار
۲۲۷	۲. جایگاه عقل
۲۳۰	۳. کارکردهای عقل
۲۳۰	الف) مبدأشناسی
۲۳۰	اثبات خدا
۲۳۱	صفات ذاتی و فعلی
۲۳۲	حسن‌وقیع
۲۳۴	خلق اعمال
۲۳۵	صفات خبری (ظاهرگرایی یا تأویل‌گرایی)

۲۳۷	..... نقی تجسیم
۲۳۸	..... رؤیت
۲۳۹	..... معجیء
۲۴۰	..... استوای بر عرش
۲۴۰	..... غضب و محبت
۲۴۰	..... ایمان
۲۴۱	..... تکلیف مالایطاق
۲۴۱	..... قدم قرآن (تکلم خدا)
۲۴۳	..... (ب) راهنماشناسی
۲۴۳	..... نبوت خاصه
۲۴۳	..... ما جاء به النبی ﷺ
۲۴۴	..... وجوب امامت و خلافت
۲۴۵	..... (ج) فرجام شناسی
۲۴۵	..... معاد جسمانی و روحانی
۲۴۶	..... نتیجه گیری
۲۴۶	..... کتاب نامه
۲۴۹	..... فصل دوم: ابوبکر باقلانی (سید حسام علی زاده موسوی)
۲۵۱	..... زندگی نامه
۲۵۳	..... مفهوم شناسی
۲۵۳	..... تعریف عقل
۲۵۴	..... اقسام عقل
۲۵۵	..... الف) عقل مناط تکلیف
۲۵۵	..... مدرکات علم ضروری
۲۵۶	..... ب) عقل ابزاری
۲۵۷	..... ج) عقل منبعی

۲۵۸	.....	د) عقل عملی
۲۵۹	.....	کاربست‌های عقل
۲۶۰	.....	۱. میدانشناسی
۲۶۰	.....	اثبات صانع
۲۶۲	.....	توحید
۲۶۳	.....	توحید ذات
۲۶۴	.....	توحید صفات
۲۶۴	.....	صفات ثبوتیه
۲۶۵	.....	رابطه ذات و صفات
۲۶۶	.....	صفات خیریه
۲۶۸	.....	وجه‌الله
۲۶۸	.....	یدالله
۲۶۹	.....	استواء
۲۷۰	.....	غضب، رضایت و محبت
۲۷۰	.....	رویت
۲۷۳	.....	اسماء‌الله
۲۷۴	.....	توحید افعالی (جبر و اختیار)
۲۷۶	.....	۲. راهنمایشناسی
۲۷۶	.....	نبوت عامه
۲۷۷	.....	نبوت خاصه
۲۷۸	.....	نتیجه‌گیری
۲۷۸	.....	کتاب‌نامه
۲۸۲	.....	فصل سوم: فخر رازی (مرتضی فلاح زیارانی)
۲۸۳	.....	زندگی و حیات علمی
۲۸۷	.....	مکتب کلامی فخر رازی

۲۸۹	تعریف عقل نزد فخر رازی
۲۹۰	جایگاه اقسام عقل نزد فخر رازی
۲۹۱	عقل عملی
۲۹۱	عقل نظری و عقل ابزاری
۲۹۲	عقل منبعی
۲۹۴	کارکردهای عقل از منظر فخر رازی
۲۹۴	۱. مبداشناسی
۲۹۴	اثبات وجود خدا
۲۹۶	اثبات توحید
۲۹۷	دلیل متکلمین (دلیل تمانع)
۲۹۸	قوی‌ترین دلیل فلاسفه
۲۹۸	صفات خیری
۳۰۰	تجسیم و تشبیه
۳۰۲	رؤیت خداوند
۳۰۵	۲. راهنماشناسی
۳۰۵	نبوت عامه
۳۰۵	اثبات اصل نبوت انبیا
۳۰۷	عصمت انبیا
۳۰۸	اثبات نبوت پیامبر اکرم <small>صلی الله علیه و آله</small> (نبوت خاصه)
۳۰۹	معجزه
۳۱۰	اعجاز قرآن
۳۱۱	قدم قرآن
۳۱۲	خلافت و امامت
۳۱۳	وجوب امامت و خلافت
۳۱۳	وجوب عقلی نصب امام

۳۱۴	.....	و جوب شرعی و نقلی نصب امام
۳۱۴	.....	عصمت امام و خلیفه
۳۱۵	.....	دلیل عقلی اول
۳۱۵	.....	دلیل عقلی دوم
۳۱۵	.....	دلیل نقلی
۳۱۶	.....	۳. فرجام‌شناسی
۳۱۷	.....	دلیل نقلی
۳۱۷	.....	دلیل عقلی اول
۳۱۸	.....	دلیل عقلی دوم
۳۱۹	.....	تعارض عقل و نقل
۳۱۹	.....	نتیجه‌گیری
۳۲۲	.....	کتاب‌نامه
۳۲۴	.....	فصل چهارم: عضدالدین ایبکی (محمد حسین جهانگیر)
۳۲۵	.....	زندگی‌نامه
۳۲۷	.....	المواقف
۳۲۸	.....	مفهوم‌شناسی عقل
۳۲۸	.....	عقل فلسفی
۳۲۹	.....	عقل مناط تکلیف
۳۳۰	.....	عقل ابزار و عقل منبعی
۳۳۰	.....	تعارض عقل و نقل
۳۳۱	.....	کار بست عقل
۳۳۱	.....	۱. مبداشناسی
۳۳۱	.....	اثبات صانع
۳۳۲	.....	توحید ذاتی
۳۳۳	.....	توحید صفاتی

۳۳۵	صفات خبریه
۳۳۵	صفت «استواء»
۳۳۶	صفت «ید»
۳۳۶	صفت «عین»
۳۳۶	توحید افعالی
۳۳۷	حسن و قبح
۳۳۸	۲. راهنماشناسی
۳۳۸	اثبات نبوت
۳۳۹	معجزه
۳۴۰	عصمت
۳۴۱	خلافت و امامت
۳۴۱	۳. فرجام شناسی
۳۴۱	اثبات معاد
۳۴۲	نتیجه گیری
۳۴۳	کتابنامه

بخش سوم: جایگاه و کارکردهای عقل از منظر ماتریدیه (ابومنصور ماتریدی و ابومعین نسفی)

جایگاه و کارکردهای عقل از منظر ابومنصور ماتریدی و ابومعین نسفی	
۳۵۱	(سیدعلی مهاجری و محمد آقامروجی)
۳۵۴	بررسی کارکردهای عقل
۳۵۵	جایگاه عقل در دوره ماتریدیه متقدم
۳۵۷	چیستی شناسی عقل
۳۵۸	هستی شناسی عقل
۳۵۹	معرفت شناسی عقل

۳۶۰	.....	معرفت‌شناسی عام
۳۶۱	.....	معرفت‌شناسی خاص
۳۶۱	.....	نفی منبعیت تقلید
۳۶۲	.....	منبعیت عقل
۳۶۴	.....	منبعیت حواس
۳۶۴	.....	منبعیت اخبار
۳۶۵	.....	منبعیت تعقل و نظر
۳۶۵	.....	برهان اول
۳۶۶	.....	برهان دوم
۳۶۶	.....	برهان سوم
۳۶۶	.....	برهان چهارم
۳۶۷	.....	روش‌شناسی عقل
۳۶۸	.....	کارکرد ادراک گزاره‌های کلامی
۳۷۰	.....	کارکرد مبناسازی برای درک حوزه‌های معرفتی دین
۳۷۳	.....	کارکرد اثبات و افهام گزاره‌های دینی از متن
۳۷۵	.....	کارکرد ضابطه‌گذاری و قاعده‌سازی برای فهم دین
۳۷۷	.....	کارکرد ادراک مبانی، علل و حکم قضایای دینی
۳۷۸	.....	کارکرد ادراک و اثبات گزاره‌های اصلی و فرعی کلامی
۳۷۹	.....	کارکرد تعیین سازوکار تحقق احکام سیاسی و اجتماعی و اجرای شریعت
۳۸۰	.....	کارکرد نسبت‌سنجی میان دوال و مدارک معتبر
۳۸۱	.....	تطور عقل در دوره‌های مختلف ماتریدیه
۳۸۲	.....	نتیجه‌گیری
۳۸۳	.....	کتاب‌نامه

پیش گفتار

جریان‌های فکری افراطی در طول سه قرن اخیر، ضربات جبران‌ناپذیری به جهان اسلام وارد کرده‌اند؛ این جریان‌ها که با وهابیت آغاز شد، امروزه از هر گوشه و کنار جهان اسلام سراسر آورده و علاوه بر تعرض به جان و مال مسلمانان، عقاید مسلمانان را دستخوش قرانت‌های نارای خود می‌کنند. بدون اغراق، شاید کمتر کشور اسلامی را بتوان یافت که طعم تلخ چنین وضعیتی را نچشیده باشد یا عقاید این گروه‌های افراطی، اذهان پاک مردمان مسلمان آن را مسموم نکرده باشد.

البته افراطی‌گری و هم‌چنین تقریب‌گرایی دو عامل اساسی انحراف از اسلام اصیل در همه دوره‌های تاریخی بوده است. اما آنچه این گروه‌ها را از یکدیگر متمایز و ممتاز می‌کرده است، رویکردهای مختلف یا تمسک به اصول خاصی از اندیشه اسلامی بوده است. گروه سلفیه از قرن هفتم با ظهور ابن تیمیه، بارویکرد کفرانگاری مذاهب اسلامی و با توسل به آیات و عقاید توحیدی، بر این فرض پای فشرده که راه ایمان‌ورزی خالصانه پس از عصر صحابه دچار اختلال شده و غالب گروه‌های اسلامی به بیراهه رفته‌اند و دچار شرک و بدعت شده‌اند. اندیشه سلفیه البته ریشه‌های عمیق‌تری در مبانی و منابع معرفتی مسلمین داشته و آیشخور افکار خویش را از سرچشمه‌هایی برمی‌گیرد که آلوده به انواع بدفهمی‌ها و بداندیشی‌هاست. از این رو، مکتب سلفیه علی‌رغم ارائه صورتی ساده و سطحی از عقاید و آداب دینی، بنیان‌هایی در عمق تفکر گذشته دارد که تنها با بازشناسی و بازاندیشی آن‌ها می‌توان به چاره‌جویی این غده‌دیرین در پیکره جهان اسلام پرداخت. به نظر می‌رسد

پسچیدگی مواجهه با اندیشه سلفی و امتدادهای آن در وهابیت و دیگر جریان‌های افراطی معاصر در همین دورویة ظاهری و باطنی است. از این روست که امروزه علی‌رغم وجود عالمان و محققانی که در جهان اسلام به نقد و رویارویی با این جریان‌ها می‌پردازند، به دلیل عدم آشنایی با لایه‌های ژرف قرآن، در پیشبرد پروژه پاکسازی چندان توفیقی نمی‌یابند. در این میان به نظر می‌رسد یکی از مهم‌ترین راه‌های مقابله با جریان افراط‌گرایی، به‌ویژه وهابیت، پرورش نیروهای متخصص و مجتهد در حوزه مقابله با انحرافات سلفی‌گری و وهابیت است؛ متخصصانی که با تمرکز بر آموزه‌ها و انگاره‌های انحرافی وهابیت، به صورت کاملاً تخصصی و عمیق، نخست ماهیت این اندیشه‌ها را بشناسند و سپس به صورت کاملاً علمی به مقابله با آن‌ها بپردازند. از این رو، در گام نخست، قطب تعمیق ایمان دینی و مقابله با فرق انحرافی دفتر تبلیغات اسلامی، با حمایت از گروهی از نخبگان حوزه سلفیه پژوهی که از مراکز مختلف همسو انتخاب شده‌اند، تلاش کرد پژوهشگران متخصصی را در این عرصه تربیت کند. هم‌چنین علاوه بر تربیت نیرو، تأمین محتوای علمی از مبانی فکری در این عرصه نیز از اهداف این دوره می‌باشد.

این دفتر نخستین دستاورد علمی و تربیتی در این حوزه است که به پیش دید اهل نظر و علاقه‌مندان ژرف‌نگر تقدیم می‌شود. بی‌گمان این مجموعه باید با تحقیقات و بررسی‌های فزون‌تر، تکمیل شود، اما می‌توان گفت که این تحقیقات بنیادین، دوره جدیدی را فراروی سلفیه پژوهی آکادمیک می‌گشاید و امید به آینده‌ای بهتر در این عرصه را نوید می‌دهد.

از پژوهشگرانی که در تهیه این مجموعه تلاش کرده‌اند و به‌ویژه از مدیر فاضل و اندیشمند گروه سلفیه پژوهی جناب حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر علیزاده موسوی که زحمت راهنمایی و هدایت این گروه و پژوهش‌های آن را بر خود هموار کردند و نیز از تلاش متخصصان مؤسسه بوستان کتاب به خاطر آماده‌سازی و چاپ و نشر این اثر کمال تشکر دارم و توفیقات روزافزون این عزیزان را از خداوند متعال خواستارم.

محمدتقی سبحانی

رئیس قطب تعمیق ایمان و مقابله با فرق انحرافی